

תלמידי ישיבת מרכז הרב

אורות
התשובה

אורות
התשובה

תמוז-אלול שנה ראשונה

לימוד יומי באמונה | אורות התשובה

הלימוד היומי באמונה

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות,
שבסופו אתה תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל!

פרטים על התכנית בגוף החוברת

איך 'זדונות הופכים לזכויות'?
למה החטא גורם לצער?
מה הקשר בין הציונות לתשובה?
לאן צריך לחזור בתשובה?

התשובה לא נועדה רק כדי לשקם את האדם לאחר נפילה רוחנית, אלא קודם כל כדי לעודד אותו להתקדם, לפרוץ דרך ולהציב יעדים חדשים בכל עת. התשובה היא הסוד שמניע את כל האנושות לא להסתפק בהווה, אלא לחתור באומץ לעתיד טוב יותר. היא לא נרתעת מהחטא, אלא משתמשת בו כדי להכיר טוב יותר את עוצמות החיים שבאדם. היא לומדת מייסורי המצפון על הטבע האנושי הטהור, ומחזקת את הביטחון העצמי. התשובה מעניקה לאדם חירות, משחררת אותו ממקובעות וגואלת אותו משעבודים. היא מחברת את האדם לעצמו, את העם לאדמתו ואת החיים למקורם האלוהי.

חוברת זו היא החוברת החמישית בסדרת החוברות של 'לימוד יומי באמונה'. בלימוד נעשיר את עולמנו הרוחני ונקיף באופן קבוע, שיטתי ומגוון, את ספרי היסוד של אמונת ישראל.

ללמוד - להעמיק - להתחבר

עמותת 'בשביל הנשמה' הוקמה ע"י תלמידים מיישיבת מרכז הרב לאחר הפיגוע בשיבה. העמותה שמה לה למטרה לעודד ולהרבות לימוד בנושא האמונה. בשנים האחרונות הוציאה העמותה מאות אלפי חוברות לימוד יומי לבני נוער.

תלמידי ישיבת מרכז הרב

בשיתוף:

הפנים
חדתי לאום
רחובות

Yeshiva.org.il
השקר יגלוש התינה

הלימוד היומי באמונה

5

אורות התשובה • הלכות תשובה לרמב"ם • נתיב התשובה למהר"ל

5

לימוד יומי באמונה

אורות התשובה

הלכות תשובה לרמב"ם

פרק א מנתיב התשובה למהר"ל

תמוז-אלול שנה ראשונה

תלמידי ישיבת מרכז הרב

יוצא לאור על ידי ארגון בשביל הנשמה
ללמוד-להעמיק-להתחבר

בשיתוף:

הפורום
הדתי לאומי
רחובות

מרכז מורשת
הרמב"ם
Maimonides
Heritage Center

הדית בישיבת הרמב"ם
Yeshiva.org.il
האגף לתלמידי ישיבה

משיבים את האמונה אל הלב

כולנו מצטרפים ללימוד יומי באמונה

כדי להקיף

מסע שורשים מעמיק בספרי היסוד של גדולי הדורות

כדי לדעת

לימוד קבוע שיטתי ומגוון שבסופו תדע את עיקרי האמונה של עם ישראל

כדי להתחבר

לבורא עולם

מה המטרה? להקיף ספרי ראשונים ואחרונים העוסקים בנושאי אמונה ולבנות בתוכנו עולם אמוני עשיר ומסודר.

מתי מסיימים? המחזור הראשון יימשך עד לסוף שנת תשע"ה - שנת השמיטה.

כמה זמן לומדים? מספר דקות מדי יום.

איך לומדים? < מהבסיס: חומרי הלימוד יופצו בחוברות ובמייל.

< ביחד: שיעורי אמונה בפריסה ארצית.

< באינטרנט: ביאורים להרחבה ולהעמקה.

בהמשך

משנת הרמב"ם (הקדמות, אגרות), חובות הלבבות, ספר העיקרים, דרשות הר"ן, מהר"ל, חסידות, הרב קוק ועוד מספרי רבותינו הראשונים והאחרונים

תוכנית השנה הראשונה

חשון: שמונה פרקים לרמב"ם
כסלו-שבט: מסילת ישרים
אדר-סיון: כוזרי
תמוז - אלול: הרב קוק

לצפייה בלימוד באינטרנט או לקבלת הלימוד במייל היכנסו

לכשיו לאתר ישיבה או מכון מאיר:

היית הישיבה הירושלמית
Yeshiva.org.il
מרכז תורה ומצוות
www.yeshiva.org.il

מרכז מאיר
meirtv.co.il
www.meirtv.co.il

לעילוי נשמת

אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה

לע"נ אמנו וסבתנו

הצדקת הצנועה אוהבת המקום והבריות

רודפת צדקה וחסד

מרת **מסודי** בת **מרי עמאר** ע"ה

אשת הרב שלום עמאר זצוק"ל

נלב"ע ו' תשרי תשע"ג

ת.ג.צ.ב.ה.

אורות התשובה

זה כִּמְהָ אֲנִי נִלְחַם מִלְחָמָה פְּנִימִית וְרוּחַ חֲזָקָה דוֹחֶפֶת אוֹתִי לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, וְכָל רַעֲיוֹנֹתַי רַק בָּהֶם מְרַפְּזִים. הַתְּשׁוּבָה הִיא תּוֹפְסֵת אֶת הַחֶלֶק הַיּוֹתֵר גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּבַחַיִּים, עֲלֶיהָ בְּנוִיּוֹת כָּל הַתְּקוּוֹת הָאִישִׁיּוֹת וְהַצְּבִירִיּוֹת, הִיא מִצְוֹת ד' שֶׁהֵיא מִצַּד אֶחָד קָלָה, שֶׁהֵרִי הִרְהוּר תְּשׁוּבָה הוּא כְּבָר תְּשׁוּבָה, וּמִצַּד אֶחָד הֵרִי הִיא קָשָׁה, שֶׁלֹּא יִצְאָה עֲדֵין אֶל הַפֶּעַל בְּמִלּוֹאָה בְּעוֹלָם וּבַחַיִּים.

הַנְּנִי מוֹצֵא אֶת עֲצָמֵי נוֹטָה לְחֶשֶׁב וּלְדַבֵּר תְּמִיד רַק עַל אוֹדוֹתָהּ. הִרְבֵּה כְּתוּב בַּתּוֹרָה, בְּנִבְיָאִים וּבְדַבְרֵי חֲכָמִים עַל אוֹדוֹתָהּ, וְלְדוֹרְנוּ עֲדֵין הַדְּבָרִים סְתוּמִים וְצִירִיכִים בְּרוּרֵי. הַסְּפָרוֹת, הַמְּשׁוֹטְטֵת בְּכָל הָאִיּוֹת שֶׁיֵּשׁ שָׁם שִׁירָה וְחַיִּים, לֹא חֲדָרָה כָּלָל לְתוֹךְ אוֹצֵר הַחַיִּים הַנִּפְלָא הַזֶּה, אוֹצֵר הַתְּשׁוּבָה. בְּאַמְת, לֹא הִתְחִילָה כָּלָל לְהִתְעַנֵּן בּוֹ, לְדַעַת אֶת תְּכוּנָתוֹ וְעֶרְפוֹ, אֶפְלוּ מִצְדוֹ הַפְּיּוּטִי, שֶׁהוּא מְלַבֵּב לְאִין חֶקֶר, וְקַל וְחֹמֶר שֶׁלֹּא נִקְפָּה אֶצְבַּע עֲדֵין עַל דְּבַר צִדוֹ הַמְּעַשִׂי, בְּיַחֲוֵד בְּמָה שֶׁנּוֹגַע לְמִצְבֵּי הַחַיִּים הַחֲדָשִׁים שֶׁלָּנוּ.

אֲנִכִּי הַנְּנִי נִדְחָף מִעֲצָמוֹתַי הַפְּנִימִית לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה. וְהַנְּנִי נִסְלָד בְּעֲצָמֵי מְמַחֶשֶׁבְתִּי, הִרְאוּ אֲנִכִּי לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה? כְּתוּבוּ עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה גְּדוּלֵי הַדּוֹרוֹת שֶׁעָבְרוּ, הַנְּבִיאִים וְהַחֲכָמִים הַיּוֹתֵר טְהוֹרִים, הַחֲסִידִים הַיּוֹתֵר גְּדוּלִים, וְאִיךְ אוֹכֵל אֲנִכִּי לְהִתְיַצֵּב בְּקֶהֱלָם? אֲכַל לֹא תוֹכֵל כָּל חֲלָשָׁה בְּעוֹלָם לְפָטְרָנִי מִתְּבִיעֵתִי הַפְּנִימִית, מְכַרַח אֲנִי לְדַבֵּר עַל דְּבַר הַתְּשׁוּבָה, וְדוֹקָא בְּצִדָּה הַסְּפָרוֹתִי וְהַמְּעַשִׂי, לְהַבְנִת הַתְּכַן שֶׁלֹּה בְּדוֹרְנוּ, וְלְהַגְשָׁמָתָה בְּחַיִּים, בְּחַיִּי הַפָּרֵט וּבְחַיִּי הַכָּלָל.

מבוא

בשנת תרע"א, פונה הרב קוק לרב חרל"פ, תלמידו המובהק, ומשתף אותו בהתלבטות בנוגע לכתיבת ספר העוסק בתשובה. הרב קוק מתאר בפניו את השקפת עולמו על מושג ה'תשובה', ומנסח את רעיונות היסוד שצריכים לבוא לידי ביטוי בספר. אלו הנקודות העיקריות שמציין הרב קוק, בתוספת ביאור קצר (מתוך אגרת שע"ה, אגרות הראי"ה חלק ב).

א. **ביסוד הכל צריכה לבא ההסברה הכללית של בטחון התשובה, ועוצם השלוח, ושמת-עז, שצריכה להיות מתלבשת הנפש של כל איש אשר אור התשובה מאיר בנשמתו** - קודם כל, צריך להסביר את ההשלכות החיוביות של התשובה על נפש האדם: היא מעניקה לו ביטחון שאפשר לתקן, מחזקת את האישיות בפני הייאוש שעלול לכרסם בה, וממלא את האדם בשמחת חיים בפני העצבות שעלולה להשתלט עליו.

ב. **"ולכוין עם זה לבאר, איך שמחת-אמת זאת, ונועם זיו קודש זה איננו מפר יראה, חלילה, ואיננו מגרע כחוט השערה מכל ההתעוררות הנפשית, הנקנית בנפש מכל מיני ציורים של יראה תתאה. אדרבא, עוד הוא מרבה את הכח התמציתי של הזהירות והזריזות הנשמתי" - אין סתירה בין שמחה ונעימות לבין יראת שמים.** השמחה איננה קשורה בהכרח לפריקת עול, ויראת שמים איננה קשורה בהכרח לעצבות וחוסר בטחון עצמי. יתירה מזאת - דווקא אישיות חזקה ומלאת חיים, מסוגלת להגיע לרמה גבוהה יותר של דקדוק במצוות, מאשר נפש חלושה ומפחדת שעובדת את ה' מתוך יראת העונש.

ג. **"הבטחון הולך ומתגבר, והשמחה והצהלה זזו-עדנים הולך ומתרבה, עד שהנשמה מתחילה להרגיש בהרגשה זכה פנימית ועדינה, איך כל הזדונות, לכל מדרגותיהם, וק"ו השגגות לכל מיניהן, מתהפכים לזכויות גמורות, ורוכז גדול ועושר רב מתגלה מחוץ אוצרות חושך" - כאשר התשובה מחזקת את האמון של האדם בעצמו, ואת הביטחון ברצון הטוב שלו - היא יכולה בדיעבד, להפיק רווחים מהחטא שכבר נעשה, במקום להתעלם ממנו. היא מבררת את התהליך הנפשי שסלל את הדרך לחטא, ומוצאת בתוכו כוחות חיים חיוביים, ששימשו להשגת הנאה מגונה וסיפוק מידי. גם התאוה שסחפה את האדם, חשפה בפניו את עוצמות החיים הטמונים בו. את כל אלו מגייס האדם כעת לעבודת ה', והופך אותה לאמיצה ואיתנה יותר.**

ד. **"מהלך הסיבוב של כל דבר חטא ועון מתחיל - ע"י התעלות הרצון לטוב ולקודש ד' - ללכת באורח חיים, המסבב ברכה ושמחת עולמים, בכל היצור כולו" - החטא פוגע לא רק באדם עצמו, אלא גם בעולם כולו, ובכוחה של התשובה לתקן את כל הפגמים הללו. התשובה מטפלת בכוח הרצון של האדם, ומסיטה אותו בחזרה לדרך הישר. השינוי שמתחולל במעגל המצומצם של האדם באמצעות התשובה, מכה גלים גם במעגל הרחב של העולם. הרצון המתוקן של האדם מפסיק את הקלקול שגרם החטא בעולם עד עתה, ובמקומו הוא גורם להשפעה חיובית, המתרחשת בדרך כלל בשל קיום מצווה.**

ה. **"ואם יבא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה, ואל דברת קץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוין שום דבר לאמתתה של תורת אמת. כי כל זמן מאיר בתכונתו... וכל חולשת נפש, פחדנות, רפיון-רוח ומוגת-לבב, כליל יחלוף. ורוח מעודד, ממלא חיי ישע וענג ד', בגודל לבב ורוחב דעה והגיון עז, יקח את מקומו" - בכל תקופה היסטורית, ישנן נפשות מזן מיוחד. כדי לתת הדרכה נכונה בעבודת ה', חייבת להיות התאמה לאופי הרוחני של הדור. תקופת הגלות התאפיינה בכפיפות קומה וחולשה, ואז היה מקום לעבודת ה' שנובעת בעיקר מיראה, שמכניעה את הנפש ומדכאת את האישיות. לעומתה, תקופת הגאולה מתאפיינת בגבורה וחירות שמרחיבים את כוחות החיים. הנפש של הדור הזה, זקוקה לעבודת ה' שנובעת בעיקר מאהבה, שמעצימה את הנפש, ומאפשרת לאישיות להתבטא במלוא כוחה.**

הספר 'אורות התשובה' הוא מורה הדרך הרוחני של האדם החי בדור הגאולה. התפיסה שניסח הרב קוק בתמצית עוד לפני כתיבת הספר, באה לידי ביטוי בשלל הנושאים המופיעים בו. הוא מקנה לנו את הכלים ואת היכולת לעבוד את ה' מתוך הזדהות וחפץ לב, ומעניק טיפול יסודי לעולם הנפש, ביחד עם התנוודות והטלטלות שמלוות אותו במשך החיים.

ביאורים

'התשובה הטבעית', מתחילה מוודאות פנימית ש'משהו לא בסדר', בלי שאף אחד גילה לנו. התחושה הזו מוכרת לנו בעוצמות שונות, משני תחומים: א. בריאות: כשהגוף מזהה בעיה, הוא מאותת לנו דרך כאב חד או תחושת אי נוחות ממשית. ב. מצפון: מחשבה או מעשה לא ראויים, גורמים לנו צביטה בחדרי הלב. התשובה הטבעית מתייחסת לשני התחומים הללו, ובכך מתגלה לנו חידוש בכל אחד מהם.

א) 'תשובה טבעית גופנית': בניגוד למלאכים שעובדים את ה' בעולם נבדל, המטרה שלנו היא לעבוד את ה' בעולם גשמי. הנשמה ממלאת את התפקיד שלה בשיתוף פעולה מלא עם כוחות הגוף. מחלות וחולשה גופנית פוגמים באיכות החיים הרוחנית של האדם, ולכן גם פגיעה בגוף היא חטא, ולא רק פגיעה בנשמה. הרצון הטבעי 'להיות בריא', שמתחזק בעקבות כאב או סבל מתמשך, מסמן את הקומה הבסיסית ביותר של התשובה שדורשת מהגוף לחזור לאיזון.

ב) 'תשובה טבעית נפשית': לפני שה' מדבר איתנו דרך התורה, הוא מדבר איתנו דרך החיים. הוא יצר לנו נפש כוזב, שהיא לא רק מקור אנרגיה עבור הגוף, אלא גם מצפן רוחני. הנפש מקפלת בתוכה עולם ערכים שלם ומסודר, בהתאמה מופלאה לרוח התורה ומצוותיה, והיא לא עוברת בשתיקה על סטייה מן הדרך. ייסורי המצפון מטלטלים את האדם, וקוראים לו לעצב מחדש את דפוסי ההתנהגות שלו.

בין שתי התחושות, הגופנית והנפשית, יש גם כמה הבדלים: הרגישות הגופנית היא חדה וברורה, וגם משותפת לכל בני האדם. לעומתה, הרגישות הנפשית היא עמומה ולא יציבה, וגם שונה מאדם לאדם בהתאם לרמתו המוסרית. להבדלים הללו יש השלכות גם לענין התשובה: הרגישות הנפשית היא אמנם עמוקה ומייסרת יותר מאשר הגופנית, אבל גם קשה יותר לסמוך עליה. כאב גופני מאשר לאדם שהוא חולה גם אם הרופא יטען בלהט שהוא בריא; ואילו ייסורי מצפון משקפים את עולם המושגים של האדם, שהוא חלקי, יחסי ולא מדויק.

הרחבות

שמירת הגוף

תשובה טבעית גופנית. הרב קוק פותח את מושג התשובה בהתייחסות לשמירת הגוף. גם בדברי הרמב"ם מצאנו את חשיבות השמירה על בריאות הגוף - "הואיל והיות הגוף בריא ושלם, מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה. לפיכך צריך להרחיק אדם עצמו מדברים המאבדים את הגוף, ולהנהיג עצמו בדברים המברין המאבדים את הגוף והמחלימים" [הלכות דעות ד, א]. הרמב"ם מדבר על חשיבות הגוף בתור כלי לשכל, הרב קוק מדגיש גם את המעלה המיוחדת לגוף בפני עצמו בעבודת ה'.

גבורה גופנית - כלי לעבודת ה'

באורות מרחיב הרב קוק את דבריו על התשובה הגופנית - "גדולה היא תביעתנו הגופנית, גוף בריא אנו צריכים, התעסקנו הרבה בנפשיות, שכחנו את קדושת הגוף, זנחנו את הבריאות והגבורה הגופנית, שכחנו שיש לנו בשר קודש, לא פחות ממה שיש לנו רוח הקודש" [אורות התחיה לנ]. ומרחיב עוד ואומר שהגבורה הגופנית שהעצירים מסגלים לעצמם נותנת כוח ומחיה את הצדיקים העוסקים בתורה [שם לד].

החטא ממית

המדיצינה עוסקת בזה. הרמב"ן אומר שבמצב מתוקן אדם חולה אינו הולך לרופא, אלא עושה תשובה. החולי מגיע בעקבות עברה, ולכן על האדם לתקן את השורש הרקוב ולשוב מחטאו. הרופא יודע לרפא רק את התסמינים [רמב"ן ויקרא כו, יא]. אולם בעל התורה תמימה אומר שהרמב"ן הוא דעת יחיד בזה, וודאי שצריך ללכת לרופא בשעת חולי [דברים כב, ב]. מכל מקום, הרמב"ן דיבר רק בדור שכל ישראל שלמים (מפורש בדבריו) ובאדם צדיק [אבני נזר חושן משפט קצג]. החיד"א מכריע שחולה חייב ללכת לרופא, וכמובן ירבה בתפילה ובתחנונים לקב"ה [ברכי יוסף, יורה דעה שלו, ב].

שאלות לדין

- א. מדוע בחר הרב קוק תחילה, לדבר דווקא על תשובה גופנית?
- ב. הרב קוק כותב שהאדם בהנהגתו הרעה אשם בכל דלדול החיים שבא לו. מה המשמעות שיש ללמוד מכך?

לילוי נשמת נפתלי בן ר' מרדכי ז"ל

פרק א

תשובה טבעית, אמונית, שכלית.

את התשובה אנו מוצאים בפשט מערכות: א) תשובה טבעית, ב) תשובה אמונית, ג) תשובה שכלית.

בתשובה הטבעית יש שני חלקים: תשובה טבעית גופנית* ותשובה טבעית נפשית.

הגופנית סובבת את כל העבודות נגד חקי הטבע, המוסר והתורה, המקשרים עם חקי הטבע, פסוף כל הנהגה רעה הוא להביא מחלות ומכאובים, והרבה סובל מזה האדם הפרטי והקללי*. ואחרי הברור שמתברר אצלו הדבר, שהוא בעצמו בהנהגתו הרעה אשם הוא בכל אותו דלדול החיים שפא לו, הרי הוא שם לב לתקן את המצב. לשוב לחקי החיים, לשמור את חקי הטבע, המוסר והתורה, למען ישוב ויחיה וישונו אליו החיים בכל רענונותם. המדיצינה* עוסקת בזה* אמנם הרבה, אבל לא נשתכללה פפי הנראה עדין לגמרי עבודה גדולה זו, ולא נמצא עדין הפתרון הנכון לכל שאלות התשובה הגופנית. עד כפה שיש בגבולות החיים להחזיר לאדם את כל האבוד ממנו מצד החטאים מהרסי הגוף וכחותיו. וכפי הנראה מקצוע של תשובה זו תלוי הוא, בקשר חזק, בירתר חלקי התשובה הרוחנית* - הטבעית, האמונית והשכלית.

יותר פנימית היא התשובה הטבעית הנפשית והרוחנית. היא מה שקוראים "מוסר פליות". טבע הנפש האנושית הוא ללכת בדרך ישרה, וכשסר מן הדרך, פשנפל בחטא, אם נפשו עדין לא נשתתה לגמרי, הרי החוש הזה של הישרות מדאיב* את לבבו והוא מתמוגג מפאב*, והוא מודרז לשוב לתקן את המעגת, עד אשר יגיש פי נמחה חטאו. חלק זה של התשובה הוא מסכה הרבה מאד, תלוי הוא בתנאים רבים, פנימיים וחיצוניים*, ויש בו כפה דרכי הטענה*, שחובה היא להשמר מהם, אבל מפל מקום הוא אחד היסודות, שתכן התשובה נשען עליהם.

התשובה הטבעית נפשית

תשובה טבעית, אמונית, שכלית - שיבת האדם למצב מתוקן יותר (בגוף, בנפש וברוח), יכולה לנבוע ממספר גורמים המעוררים את תשומת לבו של האדם לתשובה: טבעו, אמונתו, או שכלו. תשובה טבעית גופנית - טבע הגוף (חולי, כאב, חוסר נוחות) מעורר את תשומת הלב לתשובה. מקשרים - קשורים. האדם הפרטי והקללי - האדם עצמו או הציבור. המדיצינה - הרפואה. מקצוע של תשובה זו תלוי הוא... בירתר חלקי התשובה הרוחנית - הבראת הגוף תלויה בבריאות הרוח. מוסר פליות - ייסורי מצפון. מדאיב - מצער. מפאב - מצער (רוחני). פנימיים וחיצוניים - בפנימיות הנפש, ובצדדים חיצוניים יותר באדם עצמו או בגורמים אחרים. דרכי הטענה - מצבים שבהם הרגש המוסרי עלול להטעות.

ביאורים

הסוג השני של התשובה, 'הדתית', מתחיל מבחוח ולא מבפנים. התורה מצווה עלינו לחזור בתשובה, ומבטיחה לנו שהתשובה אכן אפשרית וניתן לפתוח דף חדש ונקי למרות משקעי העבר. מתוך לימוד התורה, מתחזק בנו הביטחון בכוחה של התשובה, ומתעורר בנו הרצון לממש אותה בפועל. שני הסוגים הראשונים של התשובה מציינים שתי קטבים, שלפעמים אף מנוגדים זה לזה. התשובה הטבעית נובעת מתוך חויה פנימית ותשוקה עזה, אבל היא חסרת משמעות והבנה. לעומתה, התשובה האמונית נובעת מתוך עיון במקורות, ובאה לידי ביטוי בקיום מצות ה', אבל היא עלולה להיות מנוכרת לרגש ולרצון הפשוט של האדם.

הסוג השלישי של התשובה, 'השכלית', ממוזג את שני הצדדים גם יחד. התשובה הזו מתארת השקפת עולם מסודרת שהאדם רוכש לעצמו במהלך החיים. הוא מעמיק בלימוד התורה, עד שהוא תופס את הרעיון הכללי שגנוז בה, ולא מסתפק ברשימת מטלות ודרישות מפורטות. הוא מבין את התכלית של העולם והאדם, את המבנה של כוחות החיים וההרמוניה ביניהם, עד שהתורה פוגשת את עולם הנפש ולא מדלגת מעליו. הוא חש איך התורה משרטטת את מפת הנפש שלו בדיוק נמרץ, והספר והלב מתאחדים.

המניעים השונים לתשובה, משפיעים גם על תהליך התשובה עצמו: התשובה הטבעית נועדה לנקות ייסורי מצפון ולהגיע לשלום נפשית. התשובה האמונית נעשית מתוך מילוי צו עליון או פחד מעונש. שתייהן מתארות אדם שלא מעוניין לערוך טיפול שורש, אלא רק 'להסתדר' ולהמשיך הלאה. המצב הזה נקרא תשובה מיראה, המעידה על ריחוק בין האדם לבורא, כאשר האדם מרגיש מאוים, ומוכן לוותר על רצונו מפני רצון ה'.

התשובה השכלית עולה מתוך הזדהות עמוקה עם דבר ה', ותחושה של התאמה מובנית בין הנפש והתורה. היא מתארת אדם שעושה את רצונו כרצון ה', ולא חש כל סתירה ביניהם. הוא בוחר בחיים של שליחות, ומסדר על פיה את המידות, המחשבות והשאיפות. המצב הזה נקרא תשובה מאהבה, המעידה על קירוב וחיבור בין האדם לבורא, שבכוחה 'להפוך זדונות לזכויות': אישיות שמאמינה בקדושה הטבעית של הנפש, מסוגלת לזהות גם בתוך מעשה העבירה את כוחות החיים הטובים שאיבדו את דרכם. במקום להתנער מהחטא, היא רותמת את עצמות החיים הגנוחות בו - לעבודת ה', ומתקנת אותו.

הרחבות

° תשובה ודאית

התורה מבטיחה לְשָׁבִי פֶשַׁע סְלִיחָה. "וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלות, ומיד הן נגאלין" (רמב"ם הלכות תשובה ז, ה).

° אהבת ה' יסוד לתשובה

התשובה השכלית. הרמב"ם מדגיש שיסוד התשובה השכלית הוא אהבת ה', וזוהי המדרגה העליונה של התשובה. "ומעלה זו היא מעלה גדולה עד מאוד, ואין כל חכם זוכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו, שקראו הקדוש ברוך הוא אוהבו, לפי שלא עבד אלא מאהבה" [הלכות תשובה י, ד]. ועל אברהם כותב הרמב"ם שהגיע לעבודת ה' מתוך עיון שכלי - "כיוון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו... עד שהשיג דרך האמת" [הלכות עבודת כוכבים א, ג]. לאהבת ה' אפשר להגיע רק על ידי לימוד וריבוי הדעת, כמאמר חז"ל "והיו הדברים למה נאמר? לפי שהוא אומר 'ואהבת את ה' אלהיך' איני יודע כיצד לאהוב? תלמוד לומר - 'והיו הדברים האלה' תן הדברים האלה על לבך שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם ומדַבֵּק בדרכיו" [ילקוט שמעוני דברים ו, תתלט].

עוד אומר הרמב"ם שעל האדם להשתדל להתבונן בדרכי ההשגחה של הקב"ה, ולנסות להבין כיצד הוא מנהיג את בריותיו. על ידי כך ילך בדרכיו של הקב"ה, ומטרתו תהיה ללכת בדרכי חסד, צדקה ומשפט [מורה נבוכים ג, נד].

שאלות לדיון

- מה ניתן ללמוד מכך שלתשובה יש מדרגות רבות?
- מניין הביטחון הגמור שהרב נתמך בו, באומרו שהתשובה העליונה מוכרחת לבוא?

לעילוי נשמת ר' מרדכי בן יהודה צבי הי"ד

אֲחֵרֵי הַתְּשׁוּבָה הטבעית בָּאָה הָאֲמוּנִית, היא החיה בְּעוֹלָם מְמוֹקֵר הַמְּסֻרָת וְהַדָּת, שֶׁהיא עוֹסֶקֶת הַרְבֵּה בַתְּשׁוּבָה. התורה מבטיחה לְשָׁבִי פֶשַׁע סְלִיחָה*. חטאות היחיד והצבור נמחים על ידי תשובה. הנביאים מלאים הם דברים נשגבים על דבר התשובה. בכלל, כל ערך התוכחה התורנית, בנוי הוא על התשובה האמונית. גמעמקיה ישנם פרטים לאין חקר, אֲשֶׁר אֵף פְּלִיָּהֶם הִיסוּדִיִּים דוֹרְשִׁים הַרְחֵבֵת דְּבוּרֵי וּבְאוּרֵי רַבִּים.

הַתְּשׁוּבָה הַשְּׁכֵלִית* היא אותה שֶׁכָּבֵר רָכְשָׁה לָהּ אֶת הַטְּבָעִית וְהָאֲמוּנִית, שֶׁכָּבֵר בָּאָה לַמְדָרְגָה הָעֲלִיּוֹנָה, אֲשֶׁר לֹא רַק צֶעַר גּוֹפְנֵי אוֹ נַפְשֵׁי וְרוּחָנֵי, וְלֹא רַק הַשְּׁפָעַת הַמְּסֻרָת וְהַקְבָּלָה, אִם מִפְּחַד עֲנָשׁ אוֹ רָשָׁם כֹּל דְּבַר חֶק וּמִשְׁפָּט הֵבֵא מִהֵן אֶל פְּנֵים הַנְּפֹשׁ°, גוֹרְמִים הֵם אֶת הַתְּשׁוּבָה, כִּי-אִם הַכְרָה בְּרוּרָה, הַבָּאָה מִהַשְּׁקָפַת הָעוֹלָם וְהַחִיִּים הַשְּׁלֵמָה, אֲשֶׁר עָלְתָה לְמַעְלָתָה אֲחֵרֵי אֲשֶׁר הַתְּפָקִיד הַטְּבָעִי וְהָאֲמוּנִי כָּבֵר רָשְׁמוּ בָּהּ° יָפָה אֶת רְשׁוּמֵיהֶם.

תְּשׁוּבָה זו, הַפְּלוּגָה מִהַקְוֵדָמוֹת, היא מְלֵאָה כָּבֵר אֲשֶׁר אֵין קִץ, היא מְהַפְּכֶת אֶת הַחֲטָאִים כְּלֵם לְזִכְיוֹת°, מְכַל הַשְּׂגִיאוֹת היא מוֹצִיאָה לְמוֹדִים נִשְׁגָבִים, וּמְכַל הַשְּׁפָלוֹת - עֲלִיּוֹת וְהַדְרֹת. זאת היא הַתְּשׁוּבָה שְׁעִינֵי כֹל אֶלֶיָּה נִשְׂאוֹת. שֶׁהיא מְכַרְחַת לְבָא וְשׁוֹפָה לְבָא.

התשובה האמונית

התשובה השכלית

האושר בתשובה השכלית

הַתּוֹכְחָה הַתּוֹרִית - האזהרות שבתורה. **רָשָׁם כֹּל דְּבַר חֶק וּמִשְׁפָּט הֵבֵא מִהֵן אֶל פְּנֵים הַנְּפֹשׁ** - רושם בנפש הבא מכל דבר חוק ומשפט. **הַתְּפָקִיד הַטְּבָעִי וְהָאֲמוּנִי כָּבֵר רָשְׁמוּ בָּהּ** - התשובה הבאה מכוח הטבע ומכוח האמונה כבר פעלה את פעולתה בנפש. **היא מהפכת את החטאים וכו'** - התשובה השכלית היא תשובה מאהבה, תשובה מאהבה שונה מתשובה מיראה, בכך שהיא הופכת את הזדונות לזכויות [יומא פו:].

ביאורים

התפקיד של התשובה הוא לחבר את הנפש של האדם עם רצון ה'. היא אמורה לטפל במגוון רחב של כוחות שמרכיבים את החיים שלנו: מחשבות, מידות, דיבורים, מעשים, רגשות, שאיפות. את כל אלו היא מנסה לרומם לגובה רוחני, אצילי וטהור. התשובה לוקחת שאיפות שחולמות להגיע כמה שיותר רחוק, ומכניסה את כל אלו למרחב של זמן ומגבלות אנושיות. היא מחברת בין עולמות שונים וסותרים, היא מדברת אל הגוף בשפה של נשמה.

לגוף ולנשמה דפוסי התנהגות שונים לחלוטין. כשהם מחליטים לשתף פעולה ביניהם, מישוהו יצטרך לוותר. או שהנשמה תוותר על היכולות העל טבעיות שלה, תנמיך קומה, ותעבוד עם הגוף לפי הכלים שלו. היא תציב יעדים קרובים להשגה, ובהדרגה היא תוביל את הגוף לזיכרון האישיות צעד אחר צעד. או שהנשמה תמשוך אליה את הגוף, ותכבוש אותו. היא תרומם אותו בבת אחת, ותהפוך אותו לכלל שרת מקודש בעבודת ה'.

את שתי הדרכים הללו מתאר כאן הרב קוק. ב'תשובה פתאומית' הנשמה סוחפת את הגוף בעקבותיה, וב'תשובה הדרגית' הנשמה נותנת לגוף להכתיב את הקצב. האופי של התשובה נקבע על פי נקודת הפתיחה שלה. התשובה המצויה יותר היא ה'הדרגית', שנובעת מתוך תהליך מתמשך של פיתוח מודעות עצמית, ותשומת לב. עם הזמן האדם מפנים שהגיע הזמן לשנות הרגלים ולסלול דרך חדשה. ההכרה הזו מחלחלת לאיטה, ויחד איתה הוא עמל על תיקון מדויק ומפורט של הנפש, לפי כוחותיו. התשובה העליונה היא ה'פתאומית' שהופכת את האישיות מקצה לקצה. התשובה הזו לא תלויה בתובנות שהאדם רכש, אלא יונקת את כוחה ממקור נסתר ופנימי בעומק הנשמה, שמעניק לאדם אנרגיות רוחניות בעוצמה גבוהה, הרבה מעבר ליכולת הקיבול הטבעית שלו.

מהו אותו מקור נסתר? זוהי השייכות של האדם הפרטי אל הכלל. תחושה עמוקה שהאדם לא חי לעצמו, אלא הוא חלק בלתי נפרד מכל הבריאה שממלאת את תפקידה. מאורות השמים 'עושים באימה רצון קונם', האדמה מגדלת ומצמיחה עצים ופירות, האומנים ובעלי המקצוע משכללים את העולם - וכל אלו תובעים גם ממנו למלא את ייעודו. הרצון המובנה באדם להתאים את עצמו לסביבה, מחבר אותו לה'.

הרחבות

° סוגי תשובה

תְּשׁוּבָה פְּתְאוּמִית, וְתְשׁוּבָה הִדְרָגִית. שני סוגים אלה של תשובה יכולים להופיע באותו אדם בזמנים שונים. בנוסף לכך אנו מוצאים שלושה אפיונים נוספים לסוגי התשובות: א. לפי סוגי הנשמות. יש מי שנפשו נוטה לסוג אחד של תשובה. עליו להכיר זאת ועל פי זה למצוא את דרך התשובה המתאימה לו [עייין לקמן יז]. ב. שיטות שונות בעבודת ה'. הרב קוק מחלק, למשל, בין היהדות הליטאית הדוגלת בהתפתחות הדרגתית ומובנית, לעומת היהדות החסידית שהולכת בשיטה השנייה של הדילוג הפתאומי [שמונה קבצים ה, סב]. ג. הנהגות שונות בגאולה. יש הבדלים בין הדורות השונים כמו בין דור יציאת מצרים לדור הגאולה העתידה (עייין אגרות ראי"ה ג, תשנג).

° קונה עולמו בשעה

הפתאומית. למשל, רבי אלעזר בן דורדיא היה שטוף ביותר בעברה, והתעורר לתשובה בפעם אחת. יצאה בת קול ואמרה שהוא מזומן לחיי העולם הבא, ועל כך אמר רבי "יש הקונה עולמו בשעה אחת" [עבודה זרה יז, א].

° שלבים בתשובה

וְיִשְׁנֶה תְּשׁוּבָה הִדְרָגִית. הרמב"ם מפרט ארבעה שלבים עיקריים בתהליך התשובה - הכרת החטא, חרטה, עזיבת החטא וקבלה לעתיד שלא לעשותו [הלכות תשובה ב, ב]. אך בכל שלב משלבים אלה קיימים שלבים נוספים: רבנו יונה מונה עשרים וארבעה דברים המעכבים את התשובה [שערי תשובה שער ראשון, נב]. רבנו בחיי מונה מספר דברים שעל האדם לדעת כדי לשוב בתשובה שלמה [חובות הלכות שער התשובה, ג], ומוסיף גם נתאים שהתשובה תלויה בקיומם [שם, ה].

שאלות לדין

- א. מהו היתרון ומהו החיסרון שבשני הדרכים של התשובה, הפתאומית וההדרגית?
- ב. בתשובה הפתאומית הרב קוק מדבר על ברק רוחני שנכנס בנשמה, האם יש משהו שעשוי להפעיל את אותו הברק?

לעילוי נשמת פעול מרגלית בת ר' יצחק

פרק ב

תְּשׁוּבָה פְּתְאוּמִית וְתְשׁוּבָה הִדְרָגִית

לְגַבֵּי מִשְׁפָּחָה זְמַנָּה, הַתְּשׁוּבָה מִתְחַלֶּקֶת לְשְׁנֵי חֲלָקִים: תְּשׁוּבָה פְּתְאוּמִית, וְתְשׁוּבָה הִדְרָגִית.°

משך התשובה

התשובה

הפתאומית

הַפְּתְאוּמִית° בָּאָה מִתּוֹךְ אֵיזָה בְּרַק רִוּחָנִי הַנִּכְנָס בְּנִשְׁמָה, בְּפַעַם אַחַת מִפִּי הוּא אֵת הַרַע וְאֵת הַפְּעוּר שֶׁל הַחֲטָא וְנִהְפֵּךְ לְאִישׁ אַחֵר, וְכִבֵּר מִרְגִּישׁ הוּא בְּקִרְבוֹ הַשְּׂתַנּוּת גְּמוּרָה לְטוֹבָה. תְּשׁוּבָה זוֹ בָּאָה עַל יְדֵי אֵיזוֹ הוֹפְעָה שֶׁל סִגְלָה° פְּנִימִית, עַל יְדֵי אֵיזוֹ הַשְּׁפָעָה נִשְׁמָתִית גְּדוּלָה, שֶׁרְאוּי לְחַפֵּשׂ אֵת נְתִיבוֹתֶיהָ בְּעִמְקֵי תְעִלּוּמָה°.

התשובה

ההדרגתית

וְיִשְׁנֶה תְּשׁוּבָה הִדְרָגִית.° לֹא בְּרִיקָה הִבְרִיקָה° בְּקִרְבוֹ לְהִתְהַפֵּךְ מִן הָעִמְקָ שֶׁל הַרַע אֶל הַטוֹב, אֶלָּא מִרְגִּישׁ הוּא שֶׁצְרִיף לְהִיּוֹת הוֹלֵךְ וּמְטִיב דְּרָכָיו וְאַרְחוֹת תִּיּוֹ, רְצוּנוֹ, הֶלְף-מִחֲשׁוֹבוֹתָיו, וּבְמַהֲלָכוֹ זֶה הוֹלֵךְ הוּא וְכוּבֵשׁ לְאֵט לְאֵט אֵת דְּרָכֵי הַיִּשָּׁר, מִתְקַן אֵת הַמִּדּוֹת, מְטִיב אֵת הַמַּעֲשִׂים, מְלַמֵּד אֵת עֲצָמוֹ אֵיךְ לְהִתְפַּשֵּׁר יוֹתֵר וְיוֹתֵר, עַד שֶׁהוּא בָּא לְמַעְלָה רָמָה שֶׁל זְכוּוָה וְתִקּוּן.

התשובה

העליונה

הַתְּשׁוּבָה הָעֵלְיוֹנָה בָּאָה מִהִבְרָקָה שֶׁל הַטוֹב הַפְּלִילִי, שֶׁל הַטוֹב הָאֱלֹהִי הַשׁוֹרָה בְּעוֹלָמוֹת כָּלָם, אֹר חַי הָעוֹלָמִים. נִשְׁמַת-כֹּל הָאֲצִילִית מְצַטְיֶרֶת לְפָנָיו° בְּהוֹדָה וְקִדְשָׁתָה, כְּמָה שֶׁהֵלֵב יְכוֹל לְסַפֵּר. וְהֵלֵא בְּאֵמַת הַכֹּל הוּא טוֹב וְיִשָּׁר כֹּל כֶּה, וְהַיִּשָּׁר וְהַטוֹב שֶׁבָּנוּ הֵלֵא הוּא בָּא מִהִתְאָמְנָנוּ אֶל הַכֹּל, וְאֵיךְ אֶפְשָׁר לְהִיּוֹת קְרוֹעַ מִן הַכֹּל, פְּרוּר מִשְׁנָה, מְפָרֵד כְּאֲבָק דָּק שֶׁפִּלֵּא נִחְשָׁב. וּמִתּוֹךְ הַפָּרָה זוֹ, שֶׁהִיא הַפָּרָה אֱלֹהִית בְּאֵמַת°, בָּאָה תְּשׁוּבָה בְּחַיֵּי הַפָּרֵט וּבְחַיֵּי הַכָּלָל.

וְתְשׁוּבָה הִדְרָגִית - איטית, מתבצעת בהדרגה. **סִגְלָה -** כוח נפשי אופייני [הערת הרב צבי יהודה קוק]. **לְחַפֵּשׂ אֵת נְתִיבוֹתֶיהָ בְּעִמְקֵי תְעִלּוּמָה -** לזיהוי מקור השפעה זו, יש להעמיק בחכמה הפנימית. **לֹא בְּרִיקָה הִבְרִיקָה -** לא הארה פתאומית. **מִהִבְרָקָה שֶׁל הַטוֹב הַפְּלִילִי -** הברקה מהטוב המצוי בכל המציאות כולה. **מְצַטְיֶרֶת לְפָנָיו -** מצטיירת לאדם בהשגתו הרוחנית, כאשר מקבל הברקה כזו. **שֶׁהִיא הַפָּרָה אֱלֹהִית בְּאֵמַת -** הכרה אמונית עמוקה שמקורה מניצוץ אלוהי שמאיר בנשמה.